

Н. О. Коваль,
кандидат економічних наук, старший викладач кафедри фінансів та кредиту
М. В. Борщ,
Студентка четвертого курсу Вінницького національного технічного університету України

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ЇХ РОЗВИТКУ

Анотація. У статті розглянуто особливості функціонування платіжних систем України на сучасному етапі їх розвитку. Розроблено та запропоновано ряд заходів щодо розширення безготівкових форм розрахунків і забезпечення подальшого розвитку систем електронних платежів.

The summary. The features of functioning of payment systems of Ukraine at the current stage of their development are considered in the article. Developed and proposed measures for expansion of cashless forms of payments and ensure further development of electronic payment systems.

Ключові слова: платіжні системи України, Національна система масових електронних платежів, Система електронних платежів.

Вступ

Сучасні платіжні системи є важливою частиною економічної та фінансової інфраструктури будь-якої країни. За останні роки в економіці і банківській системі України відбулися радикальні зміни, обумовлені переходом до розбудови ринкової економіки. Відповідно сучасний стан розвитку банківської діяльності характеризується розширенням обсягів грошового обороту, зменшенням імовірності виникнення ризиків, покращення контролю грошового обігу в Україні. Тому доцільним є розширення різних видів банківських послуг, таких як запровадження електронних грошей та створення систем електронних платежів і розрахунків.

Незважаючи на успішність функціонування внутрішньодержавних платіжних систем, постає більш складне завдання – покращення та постійна модифікація використовуваних систем.

В розрізі постійного розвитку інформаційного середовища, дослідження стратегії розвитку платіжної системи України, а також визначення сучасного стану функціонування платіжних систем України набуває особливого значення, що зумовлює актуальність обраної теми та доцільність проведення досліджень.

Постановка задачі

Метою даного дослідження є теоретичне обґрунтування функціонування та використання національної електронної платіжної системи, її сучасного стану та перспектив розвитку, а також пошуку напрямків або шляхів удосконалення цієї системи.

Результати дослідження

Нині в Україні діють створені Національним банком України Система електронних платежів (надалі – СЕП), Національна система масових електронних платежів (надалі – НСМЕП) та приватні внутрішньодержавні та міжнародні платіжні системи банків та небанківських установ [1].

Аналіз наукових публікацій та практичних розробок таких фахівців як Б.П. Адамик [2], Н.А.Єрохіна [3], В.М. Кравець [1, 4] та інших, вказує на те, що електронна платіжна система є різновидом та еволюційною формою одного з невід’ємних спеціалізованих елементів практично всіх економічних та фінансових операцій, що стосується передачі грошової вартості в обмін на товар, послугу чи фінансовий актив.

Закон України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» [5] платіжну систему визначає як платіжну організацію, членів платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними при проведенні переказу коштів, який і є обов'язковою функцією цієї системи.

Також платіжну систему можна представити у вигляді системи механізмів, які служать для переказу грошових коштів між суб'єктами господарювання, для розрахунку за платіжними зобов'язаннями, що виникають між ними. Платіжна система – це набір платіжних інструментів, банківських процедур і, як правило, міжбанківських систем переказу коштів, поєднання яких забезпечує грошовий обіг разом з інституційними та організаційними правилами та процедурами, що регламентують використання цих інструментів та механізмів [6].

Платіжна система складається з кількох самостійних систем, таких як: системи «клієнт-банк»; внутрішньобанківські платіжні системи; системи міжбанківських розрахунків; системи масових платежів;

Сучасними платіжними системами, здебільшого, керує банківський сектор. Платіжні системи виконують функцію передачі потоку інформації, який містить деталі платежу, і безпосередньо переказу грошових коштів.

Розроблення та впровадження Національним банком України СЕП та НСМЕП дало змогу у стислі строки відмовитись від внутрішньобанківських та міжбанківських розрахунків [1].

Впровадження СЕП підняло банківську індустрію України на якісно новий рівень. Як зазначає у своєму звіті Наталія Лапко [7], СЕП НБУ ефективно виконує покладені на неї функції державної системи міжбанківських розрахунків, оперативно і надійно обслуговує учасників СЕП, гарантуючи високий рівень безпеки та надійності міжбанківського переказу коштів у національній валюті. Експерти місії Світового банку високо оцінили успіхи НБУ у створенні обладнаної резервної системи та розробленні заходів, що гарантують операційну надійність СЕП. У цілому Система електронних платежів відповідає Ключовим принципам для системно важливих платіжних систем, розроблених Комітетом з платіжних і розрахункових систем (CPSS) Банку міжнародних розрахунків (BIS).

Слід зазначити, учасники СЕП успішно здійснили перехід до СЕП нового покоління. За роки промислової експлуатації вона довела свою надійність та ефективність, наявність резервів для подальшого зростання обсягів виробничих платежів і нині успішно виконує покладені на неї функції державної системи міжбанківських розрахунків.

На сьогоднішній день, через СЕП здійснюється понад 98% міжбанківських переказів у національній валюті в межах України, тоді як через кореспондентські рахунки, що відкриті банками в інших банках, – менше 2% [1].

Отже, основними досягненнями СЕП на сучасному етапі її розвитку є: прискорення доставки платежів від відправника до отримувача та забезпечення запасу щодо швидкодії та кількості платежів. Окрім того, ця система забезпечує можливість виконувати міжбанківський переказ у двох режимах: файлового та режимі реального часу.

СЕП постійно розвивається з метою підвищення надійності її функціонування, розширення спектру послуг банкам-учасникам СЕП, розвитку бухгалтерської моделі [6].

Станом на 13.09.2011 року НСМЕП встановила наступні показники наведені у таблиці 1:

Таблиця 1. Узагальнені показники діяльності НСМЕП	
Кількість банків-членів НСМЕП (їх філій) працюючих у міжбанківському режимі	28
Кількість банків-членів НСМЕП (їх філій) працюючих у автономному режимі	6
Емітовано карток, шт.	3 047 170
Встановлено терміналів, шт.	6 032
Наростаючі обороти НСМЕП, грн.	143 769 762
Міжбанківські наростаючі обороти, грн.	793
	5 862 978 971

Кількість банків-членів НСМЕП працюючих у міжбанківському режимі сягнуло 28 шт., у автономному – 6 шт., загальна кількість емітованих карток встановилася на рівня в 3047170 шт., загальна кількість встановлених терміналів склала 6 032 шт. Виходячи з двох останніх показників можна зробити висновок, що з моменту створення НСМЕП вона так і не досягла поставленого планового рівня в 10 млн. емітованих карток та 10 тис. терміналів. Незважаючи на це тенденція до розвитку все ж таки прослідковується.

Стосовно внутрішньобанківських платіжних систем, то кожен банк може в індивідуальному порядку обрати ту чи іншу платіжну систему. Як показує досвід, часто, внутрішньобанківські системи занепадають, оскільки банк переходить на використання міжнародних міжбанківських платіжних систем, таких як SWIFT. Система SWIFT є комбінованою системою, що пішла від нині діючої у США системи платежів «ФедУайр».

Отже, функціонування платіжних систем в Україні має тенденцію до глобалізаційних процесів. Все більше використовуються міжнародні платіжні системи різних типів, незважаючи на існування внутрішньодержавних. Це можна пояснити більшою надійністю, досвідом їх використання у провідних банківських системах світу [8].

Нині НБУ розглянув документи 30 міжнародних платіжних систем різних типів та зареєстрував понад 600 договорів українських членів та учасників цих систем. Серед 5 міжнародних карткових систем в Україні найбільшу кількість членів мають американські VISA International (понад 110 банків) та MasterCard Worldwide (близько 80 банків). Серед 24 міжнародних систем переказу коштів найбільша частка ринку в Україні належить американським системам Union та MoneyGram та російським системам «Юнистрим», Contact і MIGOM [1].

За станом на 01.01.2012 р. в Україні функціонували дві внутрішньо-державні та дві міжнародні системи переказу коштів, створені банками України, які систематизовано у таблиці 2.

Таблиця 2. Перелік створених банками України внутрішньодержавних і міжнародних систем переказу коштів

Назва системи та платіжної організації	№ та дата видачі свідоцтва НБУ	Кількість учасників-резидентів	Кількість учасників-нерезидентів	Кількість систем-партнерів, створених нерезидентами
Внутрішньодержавні системи				
“Аваль-Експрес”, Райффайзен Банк “Аваль”	№ 9 від 07.07.2010 р.	11	-	-
“СОФТ”, “Укрсоцбанк”	№ 7 від 26.08.2009 р.	9	-	1
Міжнародні системи				
“АБЕРС”, банк“Фінанси та кредит”	№ 1 від 27.05.2008 р.	31	5	5
PrivatMoney, Приватбанк	№ 10 від 19.07.2010 р.	24	47	-

Кількість і суми переказів, здійснених у межах України за кожною системою, окремо в розрізі валют переказу порівняно з даними попереднього року подано в таблиці 3.

Таблиця 3. Обсяги переказів у межах України, здійснених із використанням систем переказу коштів, створених банками України, у 2011 році

Назва системи та платіжної організації	Код Валю-ти	Кількість переказів			Сума переказів (тис. од. валюти)		
		Усього	Порівня-но з 2010 роком, %	У тому числі учасниками системи	Усього	Порівня-но з 2010 роком, %	У тому числі учасниками системи
“АБЕРС”, банк“Фінанси та кредит”	UAH	127 828	104.0	12 831	1 841 608	121,8	117 281
	USD	2 033	83.8	77	7 840	104,2	484
“Аваль-Експрес”, Райффайзен Банк “Аваль”	UAH	560 661	99,6	852	1 343 482	106,7	1 943
“СОФТ”, Укрсоцбанк	UAH	99 125	31,6	5 947	377 888	20,1	31 211
	USD	6	54,5	1	43	158,8	3
	EUR	9	37,5	9	40	47,1	40
PrivatMoney, Приватбанк	UAH	2 140 829	87,3	71 230 5	5 752 015	93,4	170 538
	USD	2 455	57,6	34	4 889	76,2	42
	EUR	433	59,1	10	555	81,6	17
Усього	UAH	2 928 443	84,8	90 860	9 314 992	86,2	320 973
	USD	4 494	67,1	112	12 772	91,5	528
	EUR	442	58,4	19	595	77,8	57

Усього з використанням зазначених систем у межах України протягом 2011 року було переказано 9 315 млн. грн., 13 млн. доларів США та 0.6 млн. євро.

Дані щодо транскордонних переказів у розрізі систем переказу коштів, створених банками України, здійснених у 2011 році за допомогою учасників-нерезидентів, систем-партнерів та банків-кореспондентів платіжних організацій відповідних систем, подано в таблиці 4.

Усього з використанням платіжних систем “АБЕРС”, PrivatMoney, “СОФТ” та “Аваль-Експрес” в Україну надійшло транскордонних переказів на суму 523 млн. доларів США (в еквіваленті), що на 25% більше, ніж у 2010 році; відправлено за межі України 91 млн. доларів США (в еквіваленті), що на 12% більше, ніж у 2010 році.

Зазначимо суттєве розширення географії діяльності платіжної системи PrivatMoney – кількість учасників-нерезидентів цієї системи за рік збільшилася з 26 до 47, всі вони є банками країн СНД.

За станом на 01.01.2012 р. в Україні функціонувало п’ять внутрішньодержавних платіжних систем, створених небанківськими установами.

Три із зазначених систем (“Поштовий переказ”, “Фінансовий світ” та “ІнтерПейСервіс”) здійснювали діяльність з переказу коштів.

Внутрішньодержавна платіжна система “Поштовий переказ” була створена Українським державним підприємством поштового зв’язку “Укрпошта”.

Загальна сума переказів у межах України, оброблених платіжною системою “Поштовий переказ” упродовж 2011 року, сягнула 7 811 млн. грн. (на 49% більше, ніж у 2010 році), із яких 114 млн. грн. становили термінові перекази.

Здійснення УДППЗ “Укрпошта” транскордонних переказів забезпечувалося на підставі угоди “Про поштові платіжні послуги” Всесвітнього поштового союзу та угод з поштовими службами інших країн.

Упродовж 2011 року в Україні з використанням системи “Поштовий переказ” виплачено 235 млн. доларів США (в еквіваленті), що на 9% більше, ніж у 2010 році, в тому числі електронних переказів – на суму 234 млн. доларів США (в еквіваленті). За межі України відправлено 128 млн. доларів США (на 3% менше порівняно з 2010 роком), у тому числі електронних переказів – на суму 38 млн. доларів США.

За допомогою внутрішньодержавної платіжної системи “Фінансовий світ” (платіжна організація ТОВ “Українська платіжна система”) у 2011 році в межах України було здійснено 31 235 149 переказів на суму 1 105 млн. грн., а з використанням внутрішньодержавної платіжної системи “ІнтерПей-Сервіс” (платіжна організація ПАТ “Запоріжзв’язоксервіс”) – 41 770 024 переказів на суму 1 757 млн. гривень.

Сума переказаних за допомогою цих двох систем коштів у 2011 році перевищила їх сумарний показник 2010 року в 15 разів.

Отже, у 2011 році з використанням чотирьох систем переказу коштів, створених банками України (“АБЕРС”, PrivatMoney, “СОФТ” і “Аваль-Експрес”) та трьох систем переказу коштів, створених небанківськими установами (“Поштовий переказ”, “Фінансовий світ” і “ІнтерПейСервіс”) було переказано:

- У межах України:
 - 19 988 млн. гривень;
 - 12.8 млн. доларів США;

- 0.6 млн. євро;
- 2. В Україну:
- 758 млн. доларів США (в еквіваленті);
- 3. За межі України:
- 219 млн. доларів США (в еквіваленті).

Таблиця 4. Обсяги транскордонних переказів, здійснених із використанням систем переказу коштів, створених банками України, у 2011 році

Назва системи та платіж-ної органі-зації	Спільно з учасниками-нерезидентами				Спільно з системами-партнерами				Спільно з банками-кореспондентами (нерезидентами)			
	В Україну		З України		В Україну		З України		В Україну		З України	
	Кількість переказів	Сума переказів (тис. дол. США)	Кількість переказів	Сума переказів (тис. дол. США)	Кількість переказів	Сума переказів (тис. дол. США)	Кількість переказів	Сума переказів (тис. дол. США)	Кількість перек.	Сума переказів (тис. дол. США)	Кількість перек.	Сума переказів (тис. дол. США)
“АВЕРС” банк «Фінанси та кредит»	447	385	3697	2280								
Privat Money, Приват-банк	353599	317405	122401	51429								
“СОФТ” Укрсоц-банк									850	591	222	78
“Аваль-Експрес”, Райффай-зен Банк “Аваль”									4590	4512	0	0
Системи-партнери, створені нерезидентами												
«ЛИДЕР» Росія					3875	2661	4271	2770				
InterExpr-ess, Росія					14711	5084	757	318				
“Золотая корона”, Росія					253578	132192	34383	22466				
Caspian, Азербайд-жан					4033	15948	2888	2751				
IntelExp-ress Geor-gia, Грузія					1916	1296	251	107				
CON-TACT Росія					81034	43001	20917	8835				
РАЗОМ	354076	317790	126098	53709	359147	200181	63467	37246	5450	5103	222	78

Зазначимо, що серед внутрішньодержавних небанківських платіжних систем, які отримали дозвіл Національного банку України на здійснення діяльності, є система розрахунків за угодами щодо цінних паперів. Це – “Розрахункова фондова система”, створена ПАТ ФК “Сучасні кредитні технології”.

У 2011 році з використанням “Розрахункової фондової системи” здійснено 42 652 операції з купівлі-продажу цінних паперів на загальну суму 51 675 млн. гривень [9].

Отже, впровадження системи електронних платежів дозволило одержати такі принципові результати: прискорення здійснення розрахунків та обігу коштів, що дало змогу вивільнити певну частину грошової маси; зменшення документообігу; суттєве зниження вірогідності фальсифікації міжбанківських розрахункових документів, завдяки чому знизилася прихована емісія, пов’язана з надходженням до обігу коштів, отриманих за підробленими документами; посилення контролю за станом грошової маси в державі, зниження збитків держави та підприємців від низької швидкості виконання розрахунків та використання підроблених платіжних документів; підвищення можливостей комерційних банків і Національного банку України контролювати здійснення платежів [6].

На думку авторів, зважаючи на сучасний стан платіжних систем, необхідно здійснити ряд заходів з метою розширення безготівкових форм розрахунків і забезпечення подальшого розвитку СЕП та НСМЕП:

1. Забезпечити діяльність та розвиток організаційної структури НСМЕП та СЕП.
2. Запровадити комплексні заходи, які будуть вказувати на єдиний платіжний простір.
3. Покращити взаємодію національної та міжнародної платіжних систем.
4. Мінімізувати відсоток готівкової форми розрахунку.
5. Забезпечити функціональний і технологічний розвиток НСМЕП та СЕП;
6. Запропонувати інтегровану банківську платіжну систему в межах України.
7. Розширити можливість використання безготівкової форми розрахунку із застосуванням платіжних карток.
8. Побудувати більш ефективну і надійну систему внутрішньодержавних розрахунків, за рахунок врегулювання наявного ринку платіжних систем.
9. Вдосконалити систему моніторингу.
10. Забезпечити безпеку національних та міжнародних платіжних систем.

- Отже, підсумовуючи вище сказане, можна стверджувати, що стабільний розвиток сучасних інтегрованих фінансових та економічних ринків великою мірою залежить від ефективного функціонування платіжних систем. Як бачимо платіжні системи в Україні на всіх рівнях потребують змін, оскільки не витримують конкуренції з боку міжнародних опонентів. Саме постійне вдосконалення інформаційної бази, технічного оснащення, рівня обізнаності користувачів тієї чи іншої системи може призвести до якісних зрушень. Також варто зосередити увагу на підвищенні конкурентоздатності платіжних систем та їх стійкості. Не менш важливим є завдання постійного оновлення законодавчої бази та відповідність його реальній ситуації, що нині існує на ринках.

Таким чином, проведені авторами дослідження вказує на те, що сучасний етап розвитку банківського сектора потребує вдосконалення національної електронної платіжної системи, також існує необхідність подальшого розвитку національної системи масових електронних платежів.

Список використаних джерел

- Стаття надійшла до редакції 16.10.2012 р.*